

PERIOADA TRIODULUI. SINTEZĂ ISTORICO-LITURGICĂ

Acest studiu este un supliment la cursul despre perioadele liturgice ale anului bisericesc

- **Generalități**
- **Perioada pregătitoare Postului Mare**
- **Săptămânile și Duminicile Postului Mare**
- **Săptămâna Patimilor**

Triodul este cunoscut atât ca o *carte de cult*, cât și ca o *perioadă liturgică a anului bisericesc*. Practic, aceste două noțiuni sunt într-o interdependență indivizibilă. Nu se poate stabili exact ce a apărut mai întâi: materialul innografic al cărții sau etapele perioadelor Triodului, căci este vorba de un proces foarte complex care s-a dezvoltat diferit, în funcție de timp și loc. Oricum, scopul amândurora era pregătirea ascetică și mistagogică a creștinilor pentru Paști, iar pentru catehumeni, această perioadă constituia și pregătirea pentru primirea Botezului în Sâmbăta Mare.

Cartea Triodului apare într-o formă arhaică mai întâi în zona Ierusalimului. Aceasta a fost numită varianta orientală a Triodului¹, care a avut ca autori pe Andrei Criteanul (660-740), Cosma de Maiuma, Ioan Damaschin, Andrei Orbul, Ștefan Savaitul, Marcu Savaitul, ajuns mai târziu cleric la Sf. Sofia din Constantinopol apoi episcop de Otrando, în Sudul Italiei.² O altă variantă mult mai complexă este de tradiție bizantină și ea cunoaște două redactări distincte: una *catedrală*, având ca innografi pe Theofan Graptos (†845), Iosif Innograful din Sicilia (†863), Cassia, Leon VI Filosoful, Simeon Metafrast (†970), Tarasie, Gheorghe al Nicomidiei; și alta – *studită*, care are ca innografi pe Theodor Studitul, Iosif al Thesalonicului, Clement Studitul (sec. IX), Nicolae și Antonie Studiții (sec. XI), Nichifor Kallist Xanthopol (care a scris și *Sinaxarele Triodului*), ș.a. Deja spre sfârșitul sec. XII cele două redactări constantinopolitane, alături și de cea ierusalimiteană mai veche formau o ediție unitară a Triodului într-o formă asemănătoare celei de azi. În 1522 apare la Veneția prima ediție tipărită a Triodului care avea și Slujba Sf. Grigore Palama introdusă în sec. XIV de patriarhul Filotheu Kokinos. Această ediție a servit ca model pentru toate edițiile ulterioare ale Triodului.

Ca atare, la început, cartea Triodului, dar și perioada corespunzătoare, ținea dinaintea Postului Mare până la Cincizecime. Abia în sec. XII aceasta a fost împărțită în *Triodul Postului* și *Triodul Cincizecimii (Pascal)* numit mai târziu și *Penticostar*.³

¹ Aici se are în vedere și innografia Penticostarului, căci la început ele se numeau împreună - Triod.

² Trebuie însă să menționăm că pentru această primă redactare a Triodului, denumirea este puțin improprie, pentru că Canoanele aveau 8 și chiar 9 cântări (inclusiv a II-a), nu - 3, cum va fi structurat Triodul studit - și de unde practic vine și denumirea cărții.

³ Rușii și astăzi le numesc Triod: *Триодъ Постная* și *Триодъ Цветная*.

Formarea perioadei Triodului (sec. VIII-XII) a fost și ea diferită la Ierusalim și la Constantinopol. Aceste diferențe sunt legate atât de Postul Mare propriu-zis, cât și de perioada pregătitoare, care este mai târzie.

Dacă analizăm istoric și liturgic evoluția zilelor liturgice din perioada Triodului din perspectiva denumirilor și repartizării lor în zilele noastre, observăm că aceste denumiri sunt de cele mai multe ori legate de conținutul textului Evangheliei ce se citește la Liturghie, dar și de textele imnografice. Avem însă și anumite excepții care ne amintesc și de alte denumiri ale prăznicurilor din Triod care erau în vechime, în primele etape de formare a acestei cărți.

PERIOADA TRIODULUI este structurată în 3 săptămâni (4 duminici) pregătitoare Postului Mare și 7 săptămâni (6 duminici) ale Postului Mare. Din duminicile pregătitoare primele două: a Vameșului și Fariseului și a Fiului Risipitor au apărut mai târziu (sau mai bine zis au fost deplasate mai târziu aici înainte de Post), iar celelalte sunt destul de vechi, chiar dacă prin sec. XI-XII încă s-au făcut modificări în denumirea și chiar structura duminicilor Postului Mare.

⇒ *Duminica Vameșului și Fariseului* (Luca 18: 10-14) este prima duminică a acestei perioade, deși sunt mai mulți liturghiști care consideră că și duminica care o precede pe aceasta, a lui Zaheu Vameșul este legată organic de Triod, dar numai moral-spiritual; nu și liturgic.

Sfinții Părinți au așezat virtutea smereniei (relevată de pericopa evanghelică) la temelia urcușului duhovnicesc. Începând cu această zi se va cânta în fiecare Utrenie din duminicile Triodului (cu excepția Duminicii Floriilor) cântarea *Ușile pocăinței*.

În săptămâna ce urmează acestei duminici, Biserica a rânduit dezlegări la mâncare de dulce în zilele de miercuri și vineri. Unii cred că această dezlegare este dată spre întărirea fizică înainte de post, dar se pare că adevăratul motiv este legat de așa numitul *Post Arțivurion*.⁴

⇒ *Duminica (înțoarcerii) Fiului risipitor* (Luca 15:11-32) a II-a a Triodului. În trecut, până prin sec. X-XI această pericopă se citea în duminica a II-a a Postului Mare. Și astăzi imnografia din această duminică reflectă acest lucru. Unii cred că generalizarea acestei duminici ca a IX-a înainte de Paști s-a făcut abia în a doua jumătate a sec. XIV, când în a II-a duminică a Postului Mare s-a instituit pomenirea Sf. Grigore Palama. Manuscrisele arată că acest lucru s-a întâmplat ceva mai devreme, prin sec. XII.

Începând cu această duminică și în următoarele două, la Polieleul obișnuit: Psalmii 134 și 135, se va adăuga și Psalmul 136: *La râul Vavilonului...* Acest Psalm poate fi

⁴ Este vorba de un post de doliu ce dura o săptămână, pe care episcopul Serghie Armeanul (sec. VI) l-a instituit în cinstea câinelui său pierdut – Arțivurion. Primul care s-a ridicat împotriva acestui “nebunesc obicei” a fost Eftimie Priblepsos care a și scris celebrul său tratat “Contra armenilor”. Acest post armenesc a fost condamnat de-a lungul veacurilor și de alți Părinți ai Bisericii: Ioan Postitorul, Teodor Studitul, Nicolae Grămaticul (Canonul 16), ș.a. Și coștii și sirienii aveau acum, cu zece săptămâni înainte de Paști, un post de trei sau șapte zile în memoria pocăinței ninivitenior, dar mai ales pentru a scăpa de epidemii. Se pare că nici acest post nu a fost încurajat de Biserică. Deci scopul dezlegării din această săptămână nu este unul “pedagogic” sau “fiziologic”, menit să întărească trupul omului înainte de post, căci ar fi fost instituit cu o săptămână mai târziu. Nu aceasta a fost intenția, ci una exclusiv apologetică și polemică. Astăzi, putem spune fără sfială, deși unii nu ar fi de acord, că această dezlegare (harti) nu-și mai găsește rostul, pentru că nu mai există această problemă legată strict de contextul vieții religioase de atunci. Creștinii nu țin nici posturile noastre ortodoxe, cu atât mai puțin sunt tentați să țină acest post eterodox.

interpretat ca un plâns al omului îndepărtat de Dumnezeu, pus în fața luptei cu păcatul și patimile.

⇒ **Sâmbăta (pomenirii) morților** este ziua de pomenire a tuturor celor din vea c adormiți (întru dreaptă credință) – aceasta fiind în legătură cu duminica care urmează, a Înfricoșatei Judecăți (vezi și *Sinaxarul*), dar se prezintă și ca o cateheză duhovnicească menită să ne aducă aminte de moarte. Slujba este identică cu cea din Sâmbăta dinaintea Cincizecimii.

⇒ **Duminica lăsatului sec de carne** [Τῆ Κυριακῆ τῆς Απόκρεω] sau **a Înfricoșătoarei judecăți** (Matei 24:31-46), deși destul de veche se pare că a apărut abia la începutul sec. VII, când împăratul Heraclius a instituit o săptămână (neutră) în care să nu se mănânce carne, ci numai lactate [τυροφαγία – mâncare de brânză] – aceasta ca stare de compromis între cei care se certau dacă Postul Mare trebuie să fie de 7 sau 8 săptămâni. Mai târziu această regulă a fost considerată ca o pregătire pedagogică pentru asceza aspră a Postului Mare. Totuși celelalte Posturi nu au o astfel de pregătire fără carne.

⇒ **Săptămâna brânzei** [Ἑβδομάς τῆς τυρινῆς] sau **Săptămâna albă** face o introducere duhovnicească și liturgică la Postul Mare. Triodul este folosit și în zilele de rând. Apare rânduiala Tricântărilor și alte rânduieli asemănătoare Postului Mare. Miercuri și vineri din această săptămână sunt zile *aliturgice*. În sec. IX-XII la Constantinopol în aceste două zile se oficia Liturgia Darurilor mai înainte Sfințite, cu unele mici modificări de rânduială față de Postul Mare. Neliturghisirea în aceste 2 zile poate fi înțeleasă doar ținând cont de regula de postire a monahilor palestinieni din acea vreme.⁵

⇒ **Sâmbăta asceților** cu denumirea completă de *Pomenirea tuturor cuvioșilor și de Dumnezeu purtătorilor părinților noștri celor ce au strălucit întru nevoiță*. Deși această sâmbătă e mai veche ca cea a morților, în prezent ea se prezintă ca o completare a aceleia. Biserica dă exemple vii de asceză și înfrânare. Aceste exemple nu sunt numai dintre monahi, ci de diferite categorii.

⇒ **Duminica lăsatului sec de brânză** sau **a Izgonirii lui Adam din Rai** (Matei 6:14-21) este numită, mai ales în Biserica Rusă și *Duminica Iertării*. Imnografia acestei zile are un profund caracter dogmatic și mai ales antropologic și soteriologic. În trecut în această zi avea loc „expulzarea” penitenților care cel puțin până la sfârșitul Postului Mare se pocăiau, apoi erau reintegrați în Biserică. Această practică este în strânsă legătură cu ideea despre izgonirea protopărinților din Rai.

La Vecernia ce se face în seara acestei duminici să obișnuiește ca toți creștinii să-și ceară iertare, făcând metanii unii altora. Acest obicei a primit cu timpul o însemnătate

⁵ Conform vechilor izvoare, monahii palestinieni aveau un post foarte aspru (fără nici un fel de dezlegare) în zilele de miercuri și vineri ale acestei săptămâni, ca o pregătire pentru Postul Mare (așa cum reiese și din rânduiala slujbei). Acest post a atras după sine regula monahală de a nu face nici un fel de Liturghie, în timp ce la Constantinopol se făcea Liturgia Darurilor mai înainte Sfințite. Se pare că dezlegarea de a mânca „(foarte) puțină brânză” în aceste două zile este mult mai târzie, de prin sec. IX, „spre surparea învățăturii lui Iacob (?) și a ereziei tetraditelor”, așa cum prevede Canonul 33 al Sf. Nichifor al Constantinopolului. Sf. Nicodim Aghioritul (sec. XVIII) comentând în Pidalion acest canon, spune că această dezlegare trebuie să se facă doar în mănăstirile unde sunt adepți ai acestor erezii și nu peste tot. Dar întrucât tendința generală este în direcția slăbirii regulilor de post, în prezent aceste zile nu mai sunt de ajunare și, în acest caz, regula de a nu sluji Liturghie nu mai are nici un sens.

liturgică fiind numită *rânduiala iertării*, în timpul căruia se obișnuiește pe alocuri se cântă la strană Canonul Paștilor.

⇒ **Prima săptămână a Postului Mare** numită și *Săptămâna Mare*. Luni și marți din această săptămână sunt zile *aliturgice* datorită ascezei totale a monahilor în aceste 2 zile. Strictețea postului e mai mare față de celelalte săptămâni. La Pavcernița Mare din primele 4 zile se adaugă Canonul Sf. Andrei Criteanul preluat din Joia Săptămânii a V-a⁶ și împărțit în 4 secțiuni. În tot Postul Mare rugăciunile au un pronunțat caracter penitențial și au un fundament biblic mai evident.

⇒ **Sâmbetele Postului Mare**: Prima sâmbătă a Postului Mare este numită *Sâmbăta Sf. Teodor Tiron* și este legată nu de pomenirea propriu-zisă a lui (care e pe dată fixă – 17 februarie), ci de „minunea colivelor” făcută de el în Postul Mare (vezi *Sinaxarul zilei*). Următoarele trei sâmbete: a II-a, a III-a și a IV-a sunt dedicate *pomenirii morților*.

Sâmbăta a V-a a Postului Mare este numită și *Sâmbăta Acatistului (Născătoarei de Dumnezeu)*. Originea sărbătorii Acatistului se datorează eliberării minunate a Constantinopolului de asediul perșilor în anul 626. Odată cu generalizarea acestei sâmbete, bizantinii au început să sărbătorească și alte trei victorii asupra dușmanilor, câștigate tot cu ajutorul Maicii lui Dumnezeu (a se vedea istorioarele de la sfârșitul Triodului). Denumirea de *Sâmbăta Acatistului* este legată de cântarea în picioare (*ἀ-καθίζω* = *neședere* > *acatist*) a unui imn închinat Fecioarei Maria. Se pare că acest imn – *Apărătoarei Doamne...* – exista și înainte de 626 și el a fost compus de patriarhul Serghie al Constantinopolului.⁷ Acest Acatist a fost numit o vreme *Imnul cetății Constantinopol* sau chiar al *poporului bizantin*.

⇒ **Duminica I a Postului Mare**: a *Ortodoxiei* numită în vechime (până prin sec. XI) a *Proorocilor Moise, Aaron, David și Samuel*. Denumirea actuală vine de la sărbătoarea *Triumfului Ortodoxiei* asupra tuturor ereziilor, sărbătoare instituită de patriarhul Metodie al Constantinopolului la 11 martie 843 pentru a fi sărbătorită în fiecare an în prima duminică a Postului Mare. Această duminică a fost generalizată abia prin sec. XI, dar sunt manuscrise care nu o menționează nici în sec. XII. Generalizarea târzie a acestei duminici poate fi demonstrată și prin lipsa unor pericope biblice specifice la Liturghie. Atât Apostolul cât și Evanghelia se referă la vechea prăznuire a profeților Vechiului Testament în frunte cu Moise.

Se obișnuiește în anumite locuri ca în această zi să se facă procesiuni cu icoane (în amintirea biruinței iconodulilor în anul 842) și să se citească *Synodikonul* care este un act în care sunt anatemizați ereticii din toate timpurile și locurile și sunt fericii apărătorii dreptei credințe. Acest *Synodikon* se citește și astăzi în toate Catedralele și Mănăstirile din Grecia și nu numai.

⇒ **Duminica a II-a din Postului Mare – a Sf. Grigore Palama** numită în trecut a *Fiului Risipitor*. În prezent se citește la Liturghie despre vindecarea slăbănogului din Capernaum, pericopă care se citește și în perioada Octoihului. Pomenirea Sf. Grigore

⁶ Și în prezent acest Canon se citește integral în joia săptămânii a V-a, dar nu în cadrul Pavcerniței Mari, ca în prima săptămână, ci la Utrenie.

⁷ Unii consideră că Imnul Acatist aparține lui Gheorghe Pisidul, iar alții îl atribuie chiar lui Roman Melodul.

Palama (+ 1359) ca apărător al isihasmului are o importanță duhovnicească foarte profundă pentru acest post.

⇒ **Duminica a III-a din Postului Mare – a Sfintei Cruci** era în trecut *a Vameșului*, dar aceasta nu pentru că n-ar fi existat prăznuirea Sfintei Cruci, doar că aceasta nu era în III-a duminică, ci miercuri în săptămâna a IV-a când se înjumătățește Postul Mare. Și în prezent se spune că „precum prin lemnul (pomul) care era în mijlocul raiului desfătărilor a venit căderea, tot așa prin lemnul (Crucii) care este cinstit la mijlocul Postului, primim mântuirea”. Am putea spune că aceasta nu corespunde întru totul adevărului întrucât Duminica a III-a este puțin înainte de jumătatea Postului Mare, deci vechea așezare a sărbătorii *Închinării la lemnul Sf. Cruci* era mai bună. Dar tocmai pentru că această sărbătoare a primit o cinstire foarte mare s-a hotărât mutarea ei în zi de duminică. Luni, miercuri și vineri în săptămâna a IV-a au rămas ca zile speciale de închinare la Sf. Cruce printr-o rânduială specială de la Ceasul I. Mai trebuie să menționăm că începând cu săptămâna a IV-a se pun ecteniile pentru *cei spre luminare*, aceasta reieșind din vechea practică a treptelor catehumenatului.⁸

⇒ **Duminicile a IV-a – a Sf. Ioan Scărarul și a V-a – a Cuvioasei Maria Egipteanca** au o istorie diferită de celelalte duminici din Postul Mare. Și ele în trecut aveau alte denumiri. De exemplu, în a IV-a duminică era citită pericopa despre *Samarineanul milostiv*, iar în a V-a, pericopa despre *Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr*. Și astăzi iconografia acestor duminici și chiar a săptămânilor a V-a și respectiv a VI-a au tematicile de mai înainte.

Mai mulți liturgiști consideră că apariția acestor duminici este în strânsă legătură cu vechea practică când în timpul săptămânii (de luni până vineri) în perioada Triodului nu se făceau pomeniri ale Sfinților, ci ei erau repartizați pentru ziua de sâmbătă, iar cei mai mari pentru ziua de duminică. Și Sf. Ioan Scărarul și Sf. Maria Egipteanca au dată fixă de prăznuire (30 martie și respectiv 1 aprilie), dar pentru că pomenirea lor nu era posibilă în timpul săptămânii – ea a fost așezată în duminici speciale. Există și o interpretare duhovnicească a acestor 2 duminici, precum că anume acești 2 sfinți ne însuflețesc cel mai mult în această perioadă a Postului Mare – Sf. Ioan Sinaitul prin lucrarea sa *Scara*, iar Sf. Maria Egipteanca prin viața sa.

Practic în vinerea săptămânii a VI-a se încheie *Postul Patruzecimii* care este prima parte a Postului Mare și începând cu Sâmbăta lui Lazăr, dar mai ales cu luna săptămânii a VII-a, începe o altă etapă a Postului Mare – Postul Patimilor sau Postul Paștilor care are o altă structură și dinamică.

⁸ Pentru a fi mai expliciti, trebuie să dăm câteva referințe istorice despre vechea practică a catehumenatului. Se știe că a doua categorie de catehumeni (mai avansați), adică „cei pentru luminare”, trebuia să se înscrie în lista celor care doreau să se boteze la Paștele din acel an, în cazul în care trecuseră cu bine prima perioadă de catehumenat, care putea dura chiar câțiva ani. Această înscriere se făcea în primele două săptămâni ale Postului Mare (cf. Canonul 45 Laodiceea), în prezența părinților sau vecinilor candidatului, care dădeau mărturie despre viața lui. În a treia duminică din Post li se dădea răspunsul dacă erau sau nu acceptați pentru acel an; apoi ei se închinau la Sfânta Cruce (duminică, luni, miercuri și vineri în săptămâna a IV-a Postului Mare – de unde și practica liturgică de astăzi!) și începeau un proces didactic foarte intens, care culmina cu învățarea Simbolului de Credință. Tot începând cu săptămâna a IV-a, mai exact de miercuri, se spuneau pentru această categorie o Ectenie și o Rugăciune aparte. În fiecare zi de joi a Postului Mare (de fapt numai în săptămânile: V, VI și VII), ei trebuiau să se prezinte în fața episcopului sau preotului, pentru a prezenta ceea ce au învățat pe parcursul săptămânii (cf. Canonul 46 Laodiceea), urmând ca în Vinerea Patimilor să fie citite exorcismele și lepădările – aceasta încheind practic catehumenatul lor.

SĂPTĂMÂNA PATIMILOR

Întreaga Săptămână a Patimilor este o meditația la patimile Domnului, dar și la ultimele fapte și învățături date de El. Pe de altă parte, această este o săptămână de intensificare a eforturilor noastre duhovnicești în vederea unei pregătiri mai bune pentru Praznicul Învierii. Această Săptămână este numită și *Săptămâna Mare* (μεγάλη) încă din sec. IV în Constituțiile Apostolice, iar acest epitet a trecut la toate zilele aceste săptămâni.

Inclusiv Postul din această săptămână, începând cu Sâmbăta lui Lazăr și până-n Sâmbăta Mare, este văzut și trăit ca un Post mai special de pregătire pentru Paști și o continuare firească și mai intensă a Postului Mare de 40 de zile, încheiat în vinerea înainte de Florii.

Pentru un studiu istorico-liturgic mai aprofundat asupra acestei săptămâni ne vom folosi de câteva lucrări mai importante din tradiția liturgică a Bisericii și anume:

- *Descrierea pelerinajului la locurile sfinte a Silvei Egeria* – sfârșitul sec. IV [*Egeria-IV*]⁹;
- *Tipicul Sfântului Mormânt din 1122*, dar care se fundamentează pe tipicul bizantin post-iconoclast și reflectă rânduielele liturgice de la Ierusalim din sec. IX-X [*Tipicul 1122*];
- *Tipicul Marii Bisericii din Constantinopol (Sfânta Sofia)* – sec. IX [*Sofia-IX*]. Acest document prezintă rânduielele de la catedrala capitalei în sec. IX-XII, dar și unele mai generale care pe atunci se oficiau în majoritatea catedralelor bizantine și chiar în unele parohii;
- Mai multe tipicuri monahale de tradiție studită din sec. IX-XII [*Stoudion*] și în special *Tipicul Everghetinos* din sec. XI [*Everghetinos*]¹⁰;
- Mai multe *Lectionarii (biblice)* care arată rânduielele citirilor biblice în diferite epoci și locuri. Cel mai relevant este *Lectionarul armean* care prezintă sistemul citirilor biblice în Biserica Ierusalimului în sec. VI-VIII;
- Actualul Tipic al Mănăstirii Sf. Sava cel Sfințit care datează din sec. XII-XIII, dar în care s-au făcut adăugiri și mai târziu, inclusiv și chiar mai ales pentru Săptămâna Patimilor; [*Sava*].

Primele trei zile ale Săptămânii Patimilor: Sfânta și Marea Luni / Marți / Miercuri (Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Δευτέρα / Τρίτη / Τετάρτη) formează un grup aparte față de restul zilelor acestei săptămâni. Ele sunt asemănătoare și în rânduiala slujbei, chiar dacă fiecare zi are ca subiect de prăznuire evenimente sau pilde diferite. **Luni**, de exemplu, Biserica face amintire de *smochinul neroditor* și de *Iosif cel preafrumos*¹¹; **Marți** – se amintește de pilda celor zece fecioare (Matei XXV), iar **Miercuri** – de ungerea Mântuitorului în Betania și de trădarea lui Iuda¹².

Egeria-IV arată că slujbele la Ierusalim se făceau în Biserica Învierii după aceeași rânduială ca în restul Postului Mare. Se deosebea însă mult sistemul citirilor biblice.

După *Sofia-IX* aceste zile de asemenea nu se deosebeau de zilele de rând ale Postului Mare, numai că existau schimbări în sistemul citirilor biblice: la Vecernie de la *Ieșire* și *Iov*,

⁹ Între paranteze pătrate am dat abrevierea pe care o vom folosi mai departe pentru un izvor sau altul.

¹⁰ În paranteze pătrate sunt indicate numele codificate ale acestor izvoare, așa cum vor fi ele citate în acest studiu.

¹¹ Este vorba de Iosif fiul lui Iacov (din V.T.) care s-a împotrivit ispitei care i-a venit prin soția lui Putifar.

¹² A se vedea *Sinaxarele* acestor zile din Triod.

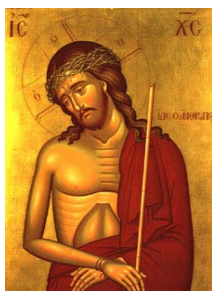
nu de la *Facere* și *Pilde* ca de obicei, iar la slujba Tritoehti (care înlocuia Ceasurile III și VI) se citea de la *Iezechil*, nu de la *Isaia*, ca de obicei. Diferențele de citire descrise mai sus sunt valabile și astăzi și ele sunt de proveniență constantinopolitană. O altă deosebire e că la Vecernie se adăuga o Evanghelie care, de obicei, nu există.

Tipicul 1122 prevede mai multe modificări dintre care cele mai multe astăzi nu mai sunt în uz. La Utrenie se puneau 3 Ca fisme; după Psalmul 50 se puneau troparele de umilință (*Miluieste-ne pe noi Doamne...*); existau 2 Condace – înainte și după Cântarea a VIII-a a Canonului; între părțile Doxologiei (*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu...* și *Învrednicește-ne pe noi Doamne...*) se citeau Paremii și Evanghelie; în toate aceste 3 zile, la sfârșitul Liturghiei existau 3 rugăciuni diferite „de după Amvon”.

Stoudion prevede pentru aceste zile o slujbă asemănătoare cu cele din zilele de rând ale Postului Mare. La Utrenie Evanghelie nu este și se pun doar 2 Ca fisme; în loc de Cântările Treimice apare troparul glasul VIII: *Iată Mirele vine în miezul nopții...*, iar în locul Exapostilarilor (Luminânde) obișnuite ale Postului Mare, se cântă de 3 ori *Cămara Ta, Mântuitorule*. Apare practica de a citi integral cele 4 Evanghelii¹³ la Ceasurile din aceste 3 zile + Joia Mare. Mai târziu *Everghetinos* va restrânge citirea Evangheliilor doar pentru primele 3 zile și va adăuga la Utreniile acestor zile și un Polieleu pe glasul VI.

Tipicul savait actual face o sinteză a mai multor rânduieli. Aici vom prezenta principalele schimbări de rânduială, în comparație cu slujbele din restul Postului Mare.

Slujbele din Minei se suprimă, afară dacă se întâmplă Praznicul Bunevestiri. La Vecernie se repetă stihirile de la Utrenie și ziua liturgică nu începe cu Vecernia, ci cu Utrenia. În primele 3 zile se citește toată Psaltirea pentru că până la Duminica Tomii ea se suprimă.¹⁴ La Ceasurile din aceste 3 zile se citesc toate patru Evangheliile: Matei, Marcu, Luca și Ioan (doar până la cap. XIII);¹⁵ Miezonoaptea în aceste zile nu se săvârșește (decât la chilie). Există și unele obiceiuri locale legate de aceste trei zile. De exemplu, în Biserica Greacă luni se scoate într-o procesiune fastuoasă icoana Mirelui Bisericii (Νυμφίος)¹⁶ – icoană care va rămâne până la Joi, când este înlocuită cu cea a Cinei de Taină. În Biserica Rusă se obișnuiește ca la cântarea troparului *Iată Mirele...* să se deschidă Sfintele Uși și să se facă căderea mare a bisericii.



¹³ Excepție face Evanghelia după Ioan din care se citea și se citește și astăzi numai până la cap. XIII.

¹⁴ Doar la Prohodul se Vineri seara se pune Catisma a 17. În rest, din Joia Mare până la Vecernia de sâmbătă seara, înainte de Duminica Tomii, citirea Catismelor este interzisă. Tot în această miercuri se pune ultima dată rugăciunea Sf. Efrem Sirul.

¹⁵ În Biserica Rusă există obiceiul de a citi aceste Evanghelii în Săptămâna a VI, pentru a nu îngreuija slujbele din ultima săptămână sau chiar pe tot parcursul Postului Mare (săptămânile II-VI), în pericope și mai mici. Această redistribuire este de fapt o practică bizantină mai veche.

¹⁶ Este vorba de icoana Mântuitorului cu coroană de spini și care de obicei, mai ales în tradiția bizantină, se pune la proscomidiar.

În Sfânta și Marea Joi (Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Πέμπτη)

Specific pentru această zi a fost din totdeauna o Liturghie solemnă joi seara (sau după amiază)¹⁷ la care în că din vechime se sfințeau Sfintele Taine pentru tot anul¹⁸ și se sfințea Sfântul și Marele Mir. În toate vechile rânduieli (inclusiv *Egeria-IV*) accentul în această zi cădea pe Liturghie și pe amintirea Cinei Domnului.

Tipicul 1122 adaugă pe lângă elementele vechi ierusalimitene și unele noi de inspirație bizantină. Apare troparul *Când slăviții ucenici*, dar și Psalmul 118 cu alte 2 tropare astăzi nefolosite. După Utrenie, Ceasuri și Vecernie, patriarhul mergea în *foișorul de sus din Sion*¹⁹ unde se săvârșește Liturghia și sfințirea Mirului. Liturghia începea cu Vohodul Mic.²⁰ În loc de Heruvic se cânta, ca și astăzi, *Cinei Tale celei de taină...* pe glasul IV. Rugăciunea Amvonului era specială.

După *Sofia-IX* slujba se începea cu închinarea la sulita cu care a fost împuns Mântuitorul Hristos²¹. După Vecernie patriarhul spăla picioarele la 12 slujitori după care se făcea Vohodul cu Evanghelia și urma Liturghia la care se sfințea Sfântul și Marele Mir.

Tradiția studită este foarte diversă. Un element deosebit este spălarea picioarelor după Liturghie ca și astăzi. Un tipic georgian aparținând acestei tradiții prevede spălarea picioarelor între împărțășirea credincioșilor și Rugăciunea Amvonului.

Tradiția savaită actuală este cunoscută. Ea este uniformă pentru aproape întreg Răsăritul Ortodox, cu mici diferențe locale, mai ales la Ierusalim.

La Roma (în Apus) până-n secolul VII, în Joia Mare nu se slujea Liturghie (după modelul celorlalte zile de joi din Postul Mare), dar mai târziu se săvârșea Liturghia și Sfințirea Mirului. În prezent se săvârșește o Missa solemnă la care se stâng lumânările și se oprește bătaia clopotelor până-n noaptea de Paști.²²

Sfânta și Marea Vineri (Τῆ Ἁγία καὶ Μεγάλη Παρασκευή) se referă la evenimente biblice de la prinderea lui Iisus în Grădina Ghetsimani și până la moartea Lui pe cruce.

Mărturii despre o prăznuire deosebită a acestei zile avem încă din sec. II. De cele mai multe ori, până la începutul sec. IV această zi era numită *paști-πάσχα* (de la evreiescul *pesah – trecere*); în unele regiuni ziua era însoțită de o nespusa bucurie. Începând cu sec. IV când se generalizează data Paștilor ca zi a învierii Domnului (și anume duminica), vinerea și sâmbăta înainte de Înviere devin zile de post așpru și doliu. Strictețea postului s-a concretizat și prin interdicția prin sec. V de a face Liturghie în această zi. Această „interdicție” provine din tradiția palestiniană, căci în Bizanț această regulă a început a se generaliza abia în sec. XIII, iar până atunci se săvârșea în Vinerea Mare Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite. De la Sf. Ioan Gură de Aur aflăm că în timpul lui la

¹⁷ În legătură cu această zi, Canonul 50 Cartagina a permis ca în această zi – singura în an – credincioșii să se poate împărțâși pe mâncate, probabil ca o amintire de Cina cea de Taină la care într-adevăr mai întâi a fost mâncarea și apoi împărțășirea. Același ordin a fost valabil în toată Biserica până pe la jumătatea sec. II, când deja s-a trecut la rânduiala actuală. Canonul 29 Trulan a anulat Canonul 50 de la Cartagina.

¹⁸ În mod greșit (sau cel puțin incomplet) unii numesc acestea *împărțășania pentru bolnavi*. În realitate aceste Sfinte Taine uscate se pot folosi în mult mai multe situații: la împărțășirea nou-botezaților (dacă sunt mai mari ca vârstă), la împărțășirea mirilor în cadrul Cununiei, așa cum secole de-a rândul s-a făcut în Biserică, la împărțășirea militarilor, etc.

¹⁹ Locul în care, după tradiție, a avut loc atât Cina cea de Taină cât și Cinzecimea. Este vorba de casa lui Ioan Marcu.

²⁰ Se observa că Vecernia se făcea în locuri și în momente diferite, nu unite ca în prezent în această zi.

²¹ Aceasta se găsește în prezent la Roma.

²² Există și o explicație simbolică conform căreia în această perioadă toate clopotele „merg” la Roma pentru a primi binecuvântare pentru întreg anul.

Antiohia încă se săvârșea o Liturghie obișnuită, ceea ce înseamnă că Vinerea Mare a devenit zi aliturgică abia prin sec. V, iar după toate probabilitățile, chiar în sec. VI. În prezent se face Liturghie doar dacă se întâmplă Praznicul Bunevestiri. Și în Apus, în prezent nu se face Missa, dar se împărtășesc cu Daruri mai înainte sfințite.

După anul 326 când se construiesc principalele biserici creștine la Ierusalim, iar locurile prin care a trecut Mântuitorul Hristos și mai ales cele unde a pățimit, au devenit loc de pelerinaj. Acolo au început a se dezvolta anumite slujbe care aveau ca element de bază parcurgerea pe jos a acelor locuri în Joia și Vinerea Mare, citindu-se la fiecare popas un fragment corespunzător din Sfânta Evanghelie. Mai târziu acest obicei s-a răspândit și în alte părți ale Răsăritului și chiar în Apus.

Tot în legătură cu această zi, tradiția liturgică a Constantinopolului (din sec. IX-XII) menționează două obiceiuri și anume: a) lepădarea de Satana a catehumenilor ce urmau să se boteze a doua zi, sâmbătă; și b) apariția citirii celor 12 Evanghelii ale Patimilor. Se presupune că la început erau doar 11, după numărul Evangheliilor Învierii, dar ceva mai târziu s-a mai adăugat una, deja pentru valoarea simbolică a numărului „12”.

Stoudion, menționează și 15 Antifoane specifice zilei și o rânduală deosebită a Ceasurilor, cu citiri din Paremii, Apostol și Evanghelie.²³ Ziua liturgică se încheie cu Vecernia la Stihovna căreia se scoate Sfântul Epitaf.

În cultul etiopian la Ceasuri se citește toată Psaltirea, împărțită în trei părți.

În cultul roman se săvârșește Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite, diferită de cea bizantină și este foarte mult dezvoltat ritul numit *tenebrae*, întâlnit și în unele confesiuni orientale. El constă în stingerea tuturor lumânărilor din biserică, rămânând aprinsă doar aprinsă doar una care-L simbolizează pe Hristos.

Începând din sec. XIII mirenii nu se mai împărtășesc în această zi. După Conciliul II Vatican rândualia slujbei a fost puțin modificată și au fost eliminate textele anti-iudaice.

Tot în Apus s-a dezvoltat o imnografie legată de *Drumul Crucii – Via Dolorosa* în 14 scene.

Sfânta și Marea Sâmbătă (Τῶ Ἁγίῳ καὶ Μεγάλῳ Σαββάτῳ) este ziua liturgică care reflectă evenimentele biblice petrecute de la coborârea de pe cruce și îmbălsămarea trupului lui Hristos și până la punerea în mormânt și coborârea la iad a Mântuitorului. Sâmbăta are și un profund caracter dogmatic care este relevat în mod deosebit de troparul glasul IV *În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu...*



²³ Mai târziu acestea au fost numite *Ceasuri Împărătești* pentru că la ele participa întreaga curte imperială din capitală, obicei care s-a imprimat și în tradițiile monarhice românești și slave.

Această zi era ținută cu o deosebită strictețe în unele zone fiind obligatorie abținerea totală de la mâncare și băutură până după Liturghia pascală. Conform Canoanelor 64 Apostolic și 55 Trulan această sâmbătă este singura din timpul anului în care se ține post aspru.

Există o mulțime de mărturii despre serbarea acestei zile la Ierusalim începând cu sec. IV și mai departe. Momentul central al acestei zile liturgice era botezul celor pregătiți pentru luminare. Evoluția citirilor biblice este și ea importantă. Numărul Paremiilor varia în funcție de numărul celor ce se botezau. Mult mai târziu s-a generalizat numărul fix de 15 Paremii (chiar și atunci când nu se botează nimeni).

Slujba în această zi începe seara, cu Utrenia la care se cântă Prohodul Domnului după care se cântă în chip profetic *Binecuvântările Învierii*. La sfârșitul Doxologiei Mari se face procesiune în jurul bisericii cu Sfântul Epitaf, iar la sfârșitul Utreniei se citește Apostol și Evanghelie. A doua zi se citesc Ceasurile apoi Liturghia Sfântului Vasile cel Mare unită cu Vecernia. Heruvicul obișnuit este înlocuit cu un alt imn *Să tacă tot trupul...*, care se pare că este cel mai vechi Heruvic.²⁴ Axionul este și el special.

După Liturghie se face binecuvântarea pâinii și a vinului care se dau celor prezenți în biserică.²⁵ Această rânduială este în legătură cu un vechi obicei monahal care prevedea ca Liturghia să fie făcută după amiază, iar după aceasta monahii să rămână în biserică până la începutul slujbei pascale. Pentru a rezista, ei gustau o bucată de pâine (relativ ma ̅) și puțin vin pentru a se întări, iar în acest timp ascultau citirea din Faptele Apostolilor.

În unele rituri creștine există un ritual al pocăinței prepascale.

Mențiunile privind coborârea minunată a *focului* sau a *luminii sfinte* în această zi la Sfântul Mormânt sunt relativ târzii. Prima mărturie clară o avem în *Descrierea pelerinajului monahului occidental Bernard (870)*, apoi în *Scrisoarea arhiepiscopului Aretha al Cezareii Capadociei către emirul Damascului (sec. X)* și în multe alte scrieri începând cu sec. X.

Părerea unora că Sfânta Lumină a început să se coboare deasupra Sfântului Mormânt încă din sec. I sau cel mult II, nu are nici o fundamentare documentară clară. Cel mai convingător argument în acest sens îl desprindem din *Descrierea peleriniei Egeria (anul 384)* care face o descriere foarte amănunțită a tuturor rânduinelor și tradițiilor ierusalimitene legate mai ales de Săptămâna Patimilor și Paști. Era imposibil ca ea să nu amintească de Sfânta Lumină dacă aceasta s-ar fi coborât. Presupunem că această minune a început să se producă (cel mai devreme) începând cu sfârșitul sec. V – începutul sec. VI, când o bună parte din creștinii din Orient și din Ierusalim inclusiv, s-au desprins de credința ortodoxă formând diferite grupări eretice. Se poate presupune că anume în acest context Dumnezeu a început să facă această minune, pentru a arăta cine posedă dreapta credință și cine nu, mai ales că ciocnirile și chiar pretențiile asupra dreptului de a cere această Sfântă Lumină persistă și astăzi mai ales între ortodocși, pe de o parte – armeni și cooți, pe de altă parte.

²⁴ Există chiar și o icoană cu această denumire și care este plină de simboluri mistice și euharistice.

²⁵ Binecuvântarea acestora se face prin aceiași rugăciune de binecuvântare de la Litie, doar că nu se menționează grâul și untdelemnul. Unii confundă această pâine stropită cu vin, cu artosul care se binecuvântează în ziua de Paști, citind în mod greșit rugăciunea din Liturghier rezervată artosului (numit el însuși uneori „paști”).

BIBLIOGRAFIA DE BAZĂ:

1. *** *Triod*, Ed. IBMBOR, Buc. 2000.
2. *** *Православная Энциклопедия*, vol. VII – *mai multe articole tematice*; Moscova 2004.
3. Arranz Mihail, *История Типикона*, Leningrad, 1978, 112 p.
4. Braniște Ene, Pr. Prof. *Liturgica generală*, Buc. 1993.
5. Dmitrevski A.A., *Триод постная – училище благочестия*, Kiev 1905, 17 p.
6. Foundoulis Ioannis, *Diaaloguri liturgice*, 3 vol. Ed. Bizantină, 2008-2009.
7. Makarios Simonopetritul, Ierom., *Triodul explicat*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, 560p.
8. Schememann Alexander, *Postul cel Mare*, Ed. Doris, Buc. 1998, 190 p.